

Människor och händelser under ett halvsekel i Posten

av Sture Jogevall

Redaktörens förord

Postmuseum fick för något år sedan en längre redogörelse från den tidigare chefen för generaldirektörens kansli, direktör Sture Jogevall (f. 1924) om hans upplevelser av sina 48 år i Posten. Den kompletterades med ett antal bilder av postarbetet under 1940-talet, vilka Jogevall själv tecknat. Berättelsen börjar 1941 då han arbetade som brevbärare i Nässjö. Den sträcker sig fram till 1989 då han pensionerades efter alla de 48 åren.

Redaktionskommittén har efter att ha inhämtat författarens tillstånd valt att publicera huvudparten av redogörelsen i denna årgång av *Postryttaren*. Enligt vår mening utgör den ett värdefullt vittnesmål om Postens utveckling under dessa år, samtidigt som den vittnar om Jogevalls personliga upplevelser och hans väl utvecklade sinne för humor.

Aspen

Trots att det var långt lidet på hösten 1941 var himlen klar och solen värmd Nässjöborna som på söndagsmorgonen passerade jämvägsstationen. Jag hade just avslutat morgonens och förmiddagens transportarbete och gjorde mig klar att åka hem till frukost och söndagsledighet.

Då hördes över det så gott som tomma stationsområdet ett rytande följt av en räckasvordomar över att ”den förbannade Simon Petrus” hade lämnat kvar en av Postens dragvagnar på en perrong; i stället för att enligt reglementet ha tagit den till Postverkets garage och omlastningslokaler invid stationshuset.

STURE JOGEVALL föddes i Nässjö 1924.

Han började arbeta som brevbärare i Posten, fortsatte via jämvägsposten och postkassan till att bli administratör och var vid sin pensionering verksam vid generaldirektörens kansli. Han har tidigare publicerat boken ”Från myndighet till marknadsföretag (1994).

Jag förstod genast vad det handlade om. Postiljonen Asp, kallad ”Aspen” av oss alla, hade nyktrat till efter två veckors periodsupande. Övertygad om att posthanteringen i hans frånvaro hade rasat samman var han nu ute på en inspektionsrunda.

För bangårdstransporterna mellan postkontoret och alla de postkupéer som på den tiden anlöpte Nässjö hade vi fyra tunga elektriska truckar, utrustade med lastflak. De var cirka tre meter långa och styrdes med en spak, som kunde flyttas från den ena gaveln till den andra. Styrspaken påverkade hjulparen i bägge ändar, så trucken var, trots sin storlek, lätthanterlig på perrongerna. Men körningen ansågs så krävande att det fordrades en särskild licens, utfärdad av stationsledningen, för att få köra truckarna. På en truck kunde stora mängder postsäckar och löspaket lastas, men ofta hände det att vi också måste koppla dragvagnar efter trucken för att få med allt i transporten. En truck med två dragvagnar koplade efter var svår att manövrera. Tre dragvagnar var nästan omöjliga att hantera.

Den här söndagsmorgonen hade jag haft en transport, som krävde tre dragvagnar, så transporten hade måst göras i två omgångar. Efter ilastningen på postkupén tog jag två

dragvagnar på släp, men lät den tredje vara kvar på perrongen. Men enligt järnvägens regler fick man inte blockera perrongen med tomma dragvagnar. Och nu var Aspen på krigsstigen. Han nöjde sig dock den här gången med en kort utskällning och sedan var det inte mera tal om detta.

Postiljon Asp hade en gång börjat sin postala bana med att köra hästskjuts med post från ett gästgiveri och stoppställe för postdiligers någon mil bort på Jönköpingsvägen. När tåg och bilar tog över posttransporterna förflyttades Asp till postkontoret i Nässjö, där en del folk behövdes för bland annat alla transporter mellan tågen på de sex järnvägslinjer som angjorde Nässjö jämvägsstation.

Aspen var en lång man som gick bredbent, med stora kliv medan armarna svängde rytmiskt från sida till sida. Han var ungkarl, hela hans liv kretsade kring det postala arbetet. Trohet mot arbetet och pliktmedvetenhet kallades det på den tiden. Det ansågs positivt. (Folk som ofta bytte arbete och arbetsgivare kallades då "Folke Filbyter", "hoppjerkor".) Men Aspen var periodsupare. Det kunde gå flera månader av strävsamt och noggrant arbete, så plötsligt en dag uteblev han från arbetet. Alla, från postmästaren och till oss brevbärarybiträden, visste att Aspen supit ner sig igen. Nu hade vi bara att vänta tills han än en gång dykte upp, nykter och pliktmedveten.

Ty Aspen var respekterad av oss alla. Även postmästaren talade varmt om honom. Ingen av oss kom dock på tanken att försöka hjälpa honom med de problem han uppenbart hade. Så här i backspeglarna förstår jag att hans liv dolde tragedier, som vi inte visste något om, eller rättare sagt, inte brydde oss om. Aspen själv visste hur han skulle uppträda. När begäret efter sprit övermannade honom höll han sig borta.

Även om det inte direkt hör till skildringen av Aspen, kan jag inte låta bli att kommentera vad han kallade mig: "Simon Petrus". Jag var kyrkligt aktiv, ledare i KFUM och dess scoutkår, något som var allmänt känt. Sant är att mitt andra förnamn i dopet, Simon,

hade jag fått efter min far. Men Petrus var Aspens eget tillägg, som visade att han, som de flesta på den tiden, kunde sin bibel. I varje fall kallades jag från den tiden alltid Simon inom Nässjöposten, det låg förmodligen lättare på tungan än Sture.

Många år senare skulle den nya postterminalen i Nässjö invigas av generaldirektör Ove Rainer. Jag, som då förestod generaldirektörens kansli, följde med till Nässjö. Vi beslöt att gå i förväg till terminalen för att orientera oss.

När vi steg in i den rätt stora sorteringshallen stod några postisar längst bort och sorterade brev. En av dem tittade upp, fick syn på oss och ropade högt: "Nämen titta, här kommer ju Simon!" Ove började skratta och utbrast: "Ja, det hörs vem som är mest känd här!"

Postarbetet

Postarbetet i Nässjö skiljde sig en del från det vid andra postkontor. Järnvägstransporterna tog upp en stor del av arbetstiden. En normal brevbäraryvakt hade följande tider:

05.45 Järnvägstransporter
06.30 Förarbete till brevbäringen
08.00 – 09.45 Brevbäring
09.45 – 10.45 Frukostrast
10.45 Järnvägstransporter
11.45 Förarbete till brevbäringen, tur 2
12.00 Brevbäring, tur 2 (Två eftermiddagar i veckan tillkom ytterligare transportarbete).

Dessutom fanns det givetvis personal som enbart sysslade med sortering och transporter, både på dag- och nattid.

När det var mycket post att dela ut eller när posttågen var försenade kunde det bli svårt att klara morgonens brevbärrartur före kl 09.45. Då måste frukostrasten offras. I julrusningen måste förarbetet börjas tidigt under natten. På den tiden hade vi brevbäring även på helgdagar. Särskilt minns jag några juldagsmorgnar, när jag fick ge mig iväg hemifrån vid fyratiden på morgonen och

Postsortering i järnvägspostkupé. Teckning av Sture Jøgevall.

mötte långa rader av människor på väg till den tidiga julottan. Innan vi var klara med förarbetet av alla julkorten hann klockan bli fram emot niotiden. Då brukade postmästaren, nyss hemkommen från den sena julottan, ställa sig i trappan mot brevbärarsalen, finklädd och rökande cigarr. ”God jul till er alla”, var hans budskap. Det muttrades en del hos de hungriga och dammiga brevbärarna.

Några år senare fick jag en brevbärartjänst i Jönköping. Där var förhållandena annorlunda. Inga järnvägstransporter att passa. Andra turen i brevbäringen hade upphört i hela landet. Innan vi gick ut på turen hade vi alla tid till 15 minuters kafferast. Det distrikt jag tilldelats var intressant. Det visade upp ett tvärsnitt av samhällets sociala struktur. Först utdelning i ett nytt stort kontorshus, där advokater och större företag hyrde lokaler, sedan följde en lång tur genom gamla hus och gårdar från 17- och 1800-talen, bebodda av fattiga men hederliga människor, blandade med gatflickor och fängelsekunder. Därefter gick turen genom ett typiskt medelklassområde för att sluta vid ett ensligt beläget hus där två vänliga, äldre damer, släktingar till konstnären John Bauer, bodde. De ville alltid bjuda på ”färdkost”, vanligen en kaka eller något skruppet äpple.

Kupémästarna i postkupéerna

Den tid i ungdomen då jag åkte postkupéer (1941-1944) framstår i minnet som en ljus period i livet, trots alla nätter och helgdagar som arbetet krävde. Det var ofta tungt och slitsamt. Jag var så kallad ”pajsare”, den som skulle lasta ut och in i postkupén och den ofta medföljande godsfinan, bunta brev, korsband och paket, försegla säckar med värdepост och brev och däremellan också sortera korsband och paket. Men arbetstiderna och arbetsförhållandena uppvägdes av den fina andan, inte minst i de stora postkupéerna på stambanorna Stockholm – Malmö och Krylbo – Mjölby. Utan att det sades högt präglades arbetet av devisen ”en för alla, alla för en”. När det behövdes hjälptes alla åt utan prat och order.

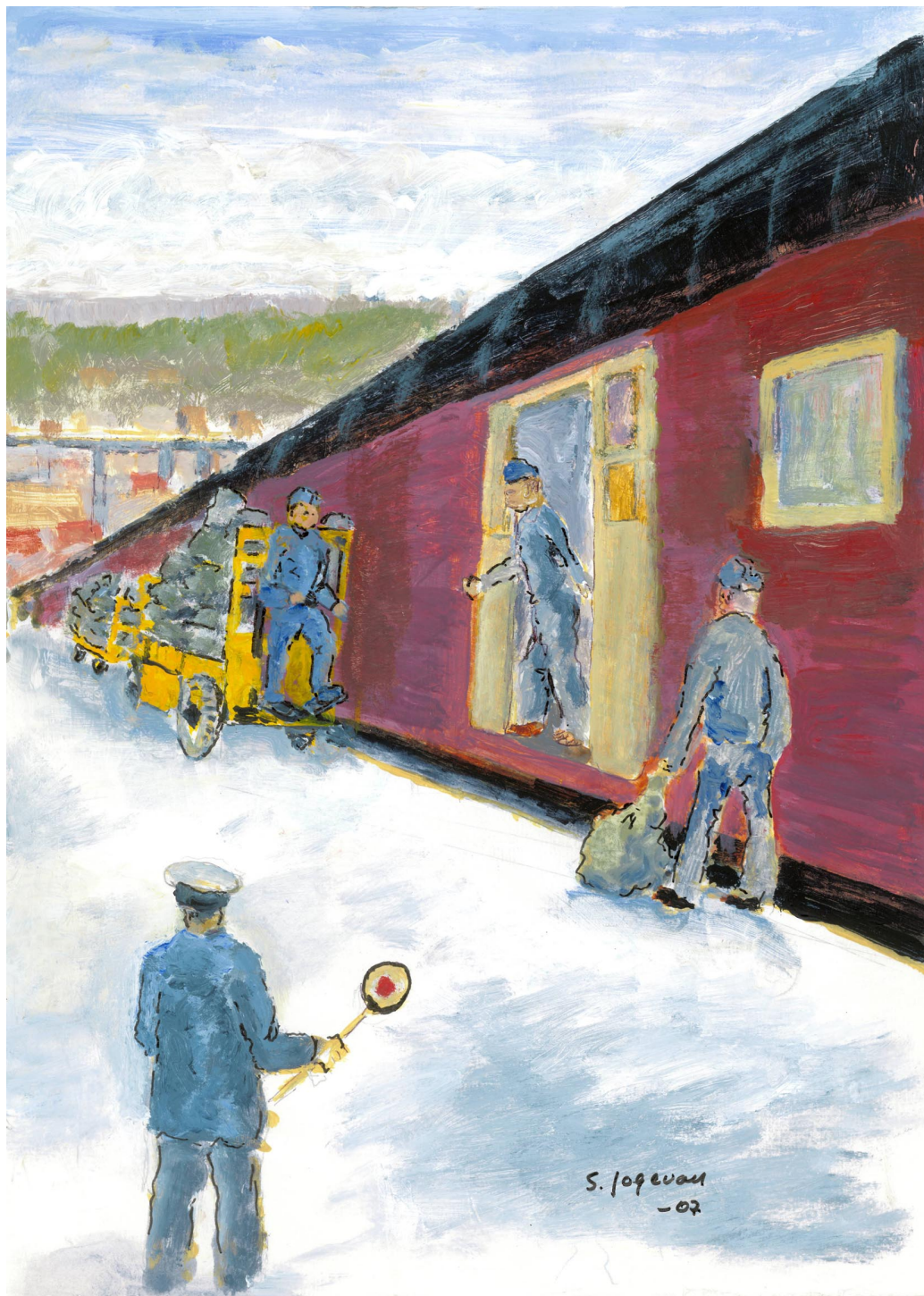
Arbetstiderna var annars ganska krävande. Under en lång period tjänstgjorde jag på en turgrupp som i Nässjö kallades ”Jorden runt”, inte helt utan skäl. Man började dag 1 med en morgontur Nässjö – Åseda – Nässjö kl 06.00 – 11.00, följd av en kvällstur Nässjö – Mariannelund – Nässjö kl 18.00 – 22.00. Följande morgon en tur Nässjö – Bredaryd – Nässjö kl 06.00 – 11.00, följd av huvudturen Nässjö – Mjölby – Örebro – Mjölby – Nässjö kl 16.00 – 03.00 följande morgon. Efter den turen sov man gott.

I de större postkupéerna fanns kupémästare, som fungerade som arbetsledare och värdepостhanterare. Sorterarna och ”pajsarna” fick stå större delen av resan men kupémästarna hade privilegiet att få sitta på en ryggglös pall medan de sorterade och bokförde rek och ass, höll ordning på värdepåsar och brevpåsar och skrev ut följehandlingar, som kallades förpassningar. De skrev med anilinpennor på posthandlingarna. Då och då fuktade de pennspetsarna mot läpparna för att få tydligare skrift. Förmodligen blev en del av dem med tiden anilinförgiftade. Många av kupémästarna var rätt originella eller framstod på det sättet när vi pratade om dem.

En av kupémästarna kallades av alla för ”sävsjöpelle”. Vad han egentligen hette har jag glömt. Men jag vill berätta en episod, som i mitt tycke är betecknande för hela denna, numera bortglömda, yrkeskår.

Min far, som var lanthandlare, firade en jämn födelsedag. Naturligtvis måste alla kunder inbjudas till ett stort samkväm i förortens Folkets Hus. På mig, sonen, föll bland annat att hjälpa till med uppröjningen efter festen. Vi blev inte klara förrän vid halvfemtiden på morgonen och jag skulle börja arbeta på en postkupé klockan fem.

Utan att byta om, klädd i mörk kostym och vit skjorta, inställde jag mig i postkupén, 20 minuter försenad. Sävsjöpelle gav mig en rejäl utskällning. ”Försenad och klädd på det där sättet!” Något tillstuckad satte jag igång med att lasta och stuva säckar. Efter någon timme avgick vårt tåg från stationen och när vi passerat en stad utmed linjen kom säv-

Postleverans till postkupé. Teckning av Sture Jøgevall.

sjöpelle, klappade mig på axeln och sa: "Kom!" Vi gick ut i godsfinkan, som var lastad med postsäckar. Där hade han bäddat en säng av tompåsar. "Nu är jag säker på att det inte blir någon inspektion från postdirektionen i dag. Så lägg dig och vila. Vi andra klarar av jobbet så länge."

Sävsjöpelle var känd för sitt glada humör, men han blev rätt dystert när han instämades som vittne i domstolsförhandlingarna i det så kallade Helander-målet. En av landets biskopar hade anklagats för att skriva anonyma brev i ett utnämningssärende. Sävsjöpelle hade sett när breven lades på postkupéns brevlåda, men han kände inte igen den som postade dem. Det här var en roll som inte passade den glade och utåtriktade Pelle. Men som allt annat i livet blåste också det här molnet bort och vi återsåg vår chef i gammal god form.

Postarbete i krigstid

Det andra världskriget bröt ut den 1 september 1939. Jag gick då i samrealskolan i Nässjö. Det var en vacker och varm dag och vi vädrade klassrummet genom ett öppet fönster. Plötsligt började klockorna i kyrkan bredvid att klämta. Och klämtningen upphörde inte. Den signalerade att förstärkt försvarsberedskap inträtt i Sverige. Många män kallades omgående in till sina militära förläggningar. Minuterna gick, klockorna klämtade, och till slut brast det för klassens tuffaste flicka. Hon började storgråta. Vår historielärare, Ludvig de Vylder, gick fram, klappade henne på axeln och sa: "Lugna dig, Aina, dom är inte här än." *Dom*, det var tyskarna. Nässjö präglades på den tiden av en mycket märkbar skräck för tysk militär invasion, en skräck som ökade kraftigt ett halvår senare, den 9 april 1940, när tyskarna "på nolltid" ockuperade Danmark och Norge.

Sedan jag avlagt realexamen våren 1941, började jag på hösten samma år som brev-
bärarbiträde vid postkontoret i Nässjö. Postarbetet präglades starkt av kriget. Vi unga postisar kallades med jämna mellanrum in på kvällarna för att dela ut buntvis med in-

kallelseorder, när landets beredskap snabbt behövde stärkas. Jag minns många scener från sådana utdelningar.

Låt mig vidarebefordra ett sådant minne. Klockan tio en kväll gick jag till en liten lägenhet "över gården" och bankade på dörren. Mannen öppnade, tog emot och bröt inkallelsebrevet. Samtidigt kom hans unga fru i morgonrock och med en baby på armen. Hon tittade över hans axel. "Vad är det?", sa hon. "Jag skall vara på I 12 i Eksjö klockan sex i morgon bitti", svarade mannen. Blickarna som utväxlades var talande.

Med posten kom också en del krigspropaganda. Dagens historiker har ju nu i efterhand med förkärlek talat om den tyska, omfattande krigspropagandan. Till vår förvåning, vi äldre som var med. Nazisttidningen *Dagen* fanns visserligen, det är sant. Men i vår stad prenumererade bara sex personer på den; alla välkända för sina konstiga idéer. Men ingen av dagens historiker har, så långt jag vet, berättat om gratistidningen *Nyheter från Storbritannien*, utgiven av engelska legationen i Stockholm. Den var tryckt på så kallat flygpostpapper, ett mycket tunt och sladdrigt material, som gjorde att tidningen var mycket svårbehandlad vid postsorteringen. Den kom regelmässigt i flera hundra exemplar till adressater i Nässjö och vi postisar som, de allra flesta av oss, hoppades på en brittisk/amerikansk seger, tjuvläste den.

Det verkliga slitet förorsakade ändå den tyska fältposten. Helt oannonserad anlände den med jämna mellanrum i väldiga mängder postsäckar från Tyskland med adress Norge och Finland. Dessa säckar skulle av någon anledning lastas om i Nässjö till en stor godsfinka för vidare transport norrut. Säckarnas tyg var av grov cellull. De var hala att greppa, så vi kunde inte ha handskar utan måste hålla i dem med bara händer för att få fäste. Det grova tyget rev i skinnet så att händerna blev såriga och blodiga.

Genom Nässjö passerade också lasarettståg från Norge och permittenttåg i nordlig och sydlig riktning mellan Norge och Tyskland. När sådana tåg skulle passera, vanligen på nätterna, måste vi avbryta postarbetet och

Brevbärare i stadsmiljö. Teckning av Sture Jøgevall.

utrymma perrongerna. På avstånd såg och hörde vi ändå soldaterna, som ibland sjöng, ibland stönade av skador de fått.

Det starkaste minnet av passerande tåg härrör sig från tiden omedelbart efter kriget. I Eksjö hade Sverige inkvarterat ett antal balter, som flytt från sina hemländer. Det var män som, troligen med tvång, enrollerats i den tyska krigsmakten. Nu krävde Sovjetunionen att de skulle återföras till sina hemländer. Det utlöste panik bland dem, många försökte ta livet av sig, men till slut hade de med svensk militär hjälp packats in i ett tåg, som passerade Nässjö på väg söderut till en väntande båt och okända öden. Jag tjänstgjorde den kvällen i posttransporterna på järnvägsstationen och glömmar aldrig de stönanden och ylanden som hördes från vagnarna.

Under en tid var jag placerad på en hemlig sorteringspostanstalt för fältpost, dvs. post till och från dem som var inkallade till beredskapstjänst ”någonstans i Sverige”. Över hela landet fanns sådana sorteringspostanstalter, den i Nässjö hade nummer nio, förkortat SP 9. Varje beredskapsförband hade ett fältpostnummer som postadress. När brev till soldaterna lades på brevlådorna skickades breven till närmaste SP, där det fanns hemliga förteckningar som visade var i landet de olika fältposterna var lokaliserade. När det militära läget förändrades, flyttades förbanden och hemliga ändringar till SP-förteckningarna sändes ut. De här förteckningarna och ändringarna skulle naturligtvis vara guldgruvor för de spioner, som vi visste fanns i landet, så sekretessen var stark. SP 9 var i verksamhet varje natt i en särskild lokal vid järnvägens stationshus. Föreståndare var en postkontrollör, som tidigare varit kapten vid infanteriet, men fått avgå vid de kraftiga nedskärningar av svenska militärförband som genomfördes under 1920-talet under devisen ”Aldrig mera krig i Europa”. Nu var det dock krig och vår postkontrollör och kapten i infanteriets reserv fick av åldersskäl ta ansvaret för SP 9.

Postkontor och järnvägsstation

Nässjö var på 1930- och 1940-talen en av Sveriges största jämvägsknutpunkter. Södra stambanan mellan Stockholm och Malmö var tätt trafikerad av snälltåg, lokaltåg och långa godståg. Från Nässjö utgick järnvägslinjer mot Falköping, Oskarshamn, Kalmar och Halmstad. Chefen för hela det lokala järnvägssystemet, stins Rylander som han kallades allmänt på orten, var en välkänd profil i staden, känd för sitt häftiga humör. En lokal skröna om honom kunde berätta att han en gång med sin rytande röst hade skrämt ett cirkuslejon på rymmen och jagat in besten i en godsvagn. Chefen för postkontoret, postmästare Hagelin, var en mera stillsam person men han var mycket envis när det gällde att bevaka de postala rättigheterna i staden, inte minst på järnvägsstationen.

Ofta blev det kontroverser mellan järnväg och post. Det kunde gälla utrymmet på perrongerna, lokalfrågor eller klagomål över att posttransporterna försenade tågens avgångstider. Vi postisar uppfattade nog förhållandet mellan stins Rylander och postmästare Hagelin som något kylslaget. Desto mer förvånade blev vi, när postmästaren skulle avgå med pension och de båda kontrahenterna möttes och omfamnade varandra medan de gråtande citerade långa visdomsord på latin.

Att det ändå inte var så helt med sämjan fick jag klart för mig, när jag var nyanställd på postkontoret. En måndagsförmiddag hade jag i uppdrag att leverera den så kallade ”sistan” till en postkupé på det norrgående snälltåget till Stockholm. ”Sistan” var några rätt tunna påsar med de allra sista breven och korsbanden som blivit klara vid omsorteringen. Jag använde en gul trehjulig transportcykel. Framtill fanns en fyrkantig plåtlåda, vid vars sidor de två framhjulena var fästa. Från lådan stack en fyrkantig styrstång upp, fäst i lådans båda ytterkanter. Perrongen var fylld med resenärer, som väntade på tåget. Eftersom det var förbjudet att cykla på perrongen gick jag bredvid cykeln och höll en hand på styrets vänstra del. Framför mig stod en högre herre, klädd i pälsmössa och elegant pa-

Brevbärare på landet. Teckning av Sture Jøgevall.

letå med sin fru i tjock päls framför sig. Då passerade en postkollega med truck och dragvagn på cykelns högra sida. På dragvagnen stod en dokumentlåda av plåt (med postkupéns stämplor, lack och handlingar). Lådan stack ut lite och slog till min cykels styrstang. Hela ekipaget for iväg mot det fina paret, stötte till mannen i knäveckan så att han föll baklänges ner i cykelns fyrkantiga plåtlåda och fick sin pälsklädda hustru i famnen. Stor kalabalik! En högröd, ilsken herre tornade upp sig ovanför mig och krävde att få mitt namn och tjänstetitel. Därefter meddelade han, att han minsann var byråsekreterare i Kungliga Järnvägsstyrelsen och att den här händelsen inte skulle passera obemärkt.

En byråsekreterare var en mycket hög herre för en liten, nyanställd postis, bosatt i en arbetarförstad till Nässjö, en småstad långt från den mäktiga huvudstaden. Jag befarade att min anställning i det säkra, statliga verket nu höll på att bli omöjlig. Bäst att snarast möjligt bekänna färg. Efter att ha begärt och fått företräde hos postmästaren stod jag darrande inför den mäktige chefen och berättade vad som hade hänt. Mitt under min berättelse reste sig postmästaren från stolen, vände ryggen till mig och tittade ut genom fönstret. Hans rygg skakade en smula, troligen, gissade jag, därför att han var arg. När jag slutat, hörde jag från fönstret: "Var det Järnvägsstyrelsen han sa?" "Ja", svarade jag med ynklig stämma. Då vände sig postmästaren om, han skrattade och utbrast: "Den här veckan börjar bra. Tack för att ni berättade händelsen. Ta det nu lugnt, det här reder jag upp." Jag fick fortsätta i Posten och hörde aldrig av några klagomål från den ack så Kungliga Järnvägsstyrelsen.

Kisse

Redan som tonårig medhjälpare i min fars affär lärde jag känna "Kisse" på postkontoret i Nässjö. Han hette naturligtvis något annat, hade ett efternamn som tydde på en förmögen, väletablerad bakgrund, men vi som ofta måste gå med postärenden till kassorna i Nässjö postkontor, vi kallade honom

"Kisse". Varför? Det vet jag inte, möjligen berodde det på att han hade en liten ljus, stubbad mustasch.

Kisse var alltid välklädd på ett gammaldags vis. Mörk kostym, vit skjorta med ståndkrage och svart rosett. Klädd på detta sätt satt han i postkassorna. Han var nämligen en postexpeditör "av det gamla snittet", som vi regelbundna kunder sa. Men han var också känd för sin ilska och för sitt tvära bemötande av kunderna. En gång kom en av mina kamrater till hans kassa med en del växelmynt, som Kisse ansåg vara alltför osorterade. Med ett drag av armen svepte han över mynten så att de for i golvet på kundernas sida av disken.

Efter många natters studier av breven i Hermods korrespondensinstituts gymnasiekurs hade jag på hösten 1946 lyckats bli antagen till postexpeditörsutbildning. Det väckte en del uppståndelse på postkontoret i Nässjö. Före mig hade bara en brevbärare i staden kunnat ta samma steg och han betraktades nästan som en legendarisk gestalt. Sådan var andan på den tiden. Klassgränserna var starkt markerade.

När jag, lite bävande, steg in på kassaavdelningen för att börja den kassapraktik som, kombinerad med undervisning i elementa, utgjorde starten på postexpeditörskursen, möttes jag av Kisse. Han ställde sig i vägen framför mig, granskade mig från topp till tå och fastnade med blicken på mina skor. Jag hade några månader tidigare köpt ett par bekväma lågskor med slejf och gummisulor, för att ha på när jag gick brevbäringsturerna. De var så nya att jag tyckte de dög även i postkassorna. Men det ansåg inte Kisse. "Skall ni ut och vandra i skogen?" frågade han maliciöst. Så tedde sig min första entré på den "fina" avdelningen i postkontoret.

Som tur var, bemöttes jag betydligt vänligare av de övriga, alltifrån postmästaren över redogöraren och driftschefen till yngsta kassabiträdet. Möjligen överdriver jag mina känslor en del. Det har sin förklaring.

År 1945-1946 hade jag en fast tjänst som brevbärare på postkontoret Jönköping 1. I min tjänst ingick att två kvällar i veckan, när

postkassorna hade stängts, gå runt och tömma alla kassornas papperskorgar. Det fick inte göras förrän postexpeditören hade stämt av kassan och konstaterat att allt var i sin ordning. Något kvitto eller någon sedel kunde ju av misstag ha glidit av bordet och hamnat i papperskorgen.

Nu vet alla som jobbar med kundbetjäning att man efter stängningen behöver slappa av en smula och kanske byta några ord med kollegan i kassan bredvid. Just då kom jag i en dammig overall med en postsäck och frågade om papperskorgen kunde tömmas. Svar: "Varsågod!" eller "Nej, jag är inte klar än, ni får komma tillbaka!" Det kändes mycket förnedrande. Damerna i postkassorna var, tyckte jag, överlägsna människor som i motsats till mig hade lyckats i livet, fått en position. Det är lätt att i sådana situationer döma alla över en kam.

Till saken hör, att jag sju år senare, 1953, under en tid kom att tjänstgöra som kassachef på samma postkontor. Då mötte jag samma damer. Jag kände igen dem, men de visste inte att vi hade mötts förut. Nu hade de, i mina ögon, blivit individer med både bra och och mindre bra egenskaper, med bekymmer och glädjeämnen som vi alla.

Ett rörligt postliv – en mognadsprocess

När jag under min tid i centralförvaltningen som en bisyssla var ämneslärare på Posthögskolan, var det intressant att möta postexpeditörseleverna som nyanställda och senare efter praktiken på postkontoren. De flesta var kvinnliga elever i tjugoårsåldern, som nyss utexaminerats från gymnasiet. När vi först möttes, vilade det, tyckte jag, en anda av osäkerhet över de flesta. Från hemmet och den tidigare välkända skolan tog de nu steget ut i en ny arbetsmiljös krav och förväntningar. Efter några veckors klassundervisning i postala elementa skickades de ut på postkontoren för att få praktik i kassaarbete under sju till åtta månader. När de återkom var det som säkra, mera mogna människor. Kontrasten, sedd från katedern, var alltid lika påtaglig.

Det här berodde delvis på praktikens struktur. Eleverna, som var och en hade placerats inom något av de sju distrikt, som Posten på den tiden var indelad i, sändes ofta från det ena postkontoret till det andra inom distriktet. Det gällde att fylla plötsligt uppstående vakanser på grund av sjukdomar och andra ledigheter. Distrikten var stora till ytan, det kunde bli fråga om snabba uppbrott och relativt långa resor från en ort till en annan. Övernattningsrum och andra praktiska frågor fick lösas snabbt.

Under min postassistentutbildning praktiserade jag bland annat på Östra postdistriktets personalavdelning. Där fick jag en gång av handledaren en kuggfråga. En vakans hade uppstått vid postkontoret i Kalmar. Två postexpeditörselever var tillgängliga. En hade hemorten Nybro, den andra hemorten Strängnäs. Vem skulle skickas till Kalmar? Den från Nybro, sa jag. Nej, sa personalkontrollören, hon från Strängnäs behöver komma bort från hemmet och stå på egna ben. Henne skickar vi. Om det här var en allmänt tillämpad policy vet jag inte. Men jag misstänker det.

Under min postexpeditörsutbildning 1946-1948 fick jag tjänstgöra i kassorna på elva olika orter i Östra distriktet. Ibland kom ordern om förflyttning från en ort till en annan snabbt.

Ett exempel: Vårvintern 1947 arbetade jag i Borgholm – en död stad vintertid. Klockan elva en förmiddag ringde postdirektionen och meddelade, att jag skulle tjänstgöra i Gnesta nästa morgon. Raskt iväg för att säga upp inackorderingsrummet, betala det och packa mina tillhörigheter. Därefter åter till postkontoret för att få brev- och postanvisningskassorna kontrollräknade och överlämnade. Jag hann med bussen till Färjestaden. Men där kom problemen! Kalmarsund var helt igenfruset och färjan, som normalt nådde Kalmar på 20 minuter, tog en och en halv timme på sig för att forcera isen. Tåget mot Nässjö missades. Återstod en kvällsförbindelse, därefter nattåg till Södertälje och ett så kallat "arbetartåg" (= dagens pendeltåg) till Gnesta, dit jag anlände klockan halv sju.

På postkontoret fanns bara en postiljon i arbete, men han pekade på en förseglad värdesäck med mitt namn skrivet på adressetiketten. Med postiljonen som vittne öppnade jag säcken och fann en brevkassa och kontanter till en postanvisningskassa. När jag kontrollräknat kassorna, kom postiljonen med en bunt assurerade brev från de underlydande poststationerna.

Det var tydligen meningen att jag skulle avstämma deras redovisningar. När postiljonen låste upp postkontorets kundavdelning klockan åtta hade jag hjälpligt installerat mig i postkassan, fortfarande utan att några andra arbetskamrater hade dykt upp. Klockan nio kom en morgontrött postmästare som bara grymtade, när jag presenterade mig. Först klockan tolv dök ännu en postkassör upp och jag fick klart för mig att jag hade gjort allt rätt under förmiddagen. Någon mat hade jag inte ätit efter kaffet på snälltåget kvällen innan och jag hade inte en aning om var jag skulle bo. Men allt ordnade sig till slut.

Inackorderingsrummen under kurstidens flackande hit och dit var en historia för sig. Ofta hade hyresvärdinnor anmält till postkontoret att de gärna tog postala hyresgäster – vi ansågs stabila och ordentliga. Sådana rum var vanligen bra. Men ibland kunde man hamna på de mest märkliga ställen. I Borgholm en sommar bodde jag i en tvättstuga på en gård (med utedass). Primitivt boende, men eftersom jag råkade bli sängliggande med maginfluensa några dagar, passade tvättstugans udda anordningar bra. I Eskilstuna bodde jag några veckor i förmaket på en herrgård. In mot herrgårdssalongen saknades dörr, där hängde bara ett tygförhänge, som fladdrade oroväckande i luftdraget när värdfolket hade gäster.

Det mest kuriösa rummet var ändå i Vimmerby. Lägenhetsinnehavarskan var en fortjusande, äldre dam, mycket vänlig och förekommande. Hon tillbringade större delen av dagen broderande vid ett fönster med utsikt över stadens huvudgata. Mitt rum låg innanför hennes sovrum med badrummet emellan. När jag kom hem på kvällen tillfrågades

jag vänligt när jag skulle gå upp följande morgon. Därefter gick jag till mitt rum och hon gick till sängs i sitt sovrum utanför.

På morgonen, när jag gått upp, satt hon redan vid sitt fönster och sovrummet var bäddat och vädrat. Men under nätterna var jag fast, en ”fånge” i mitt rum.

De flesta eleverna kunde peka på erfarenheter, liknande mina. De fick ta de rum som tillfälligt stod till buds, de fick med jämna mellanrum byta arbetsplatser och möta nya arbetskamrater och nya miljöer. Naturligtvis bidrog detta till att ungdomar, som nyss lämnat skolan och tidigare bott hemma, snabbt mognade till säkra yrkespersoner.

Jagad av kriminalpolisen

På 1940- och 1950-talen dominerade kontanthantering i postkassorna. Visserligen fanns postgirot men för privatpersoner och småföretagare gällde fortfarande att betalningar gjordes med sedlar och mynt. Det betydde, att postkontoren dagligen måste planera så att de hade kontanter tillgängliga för de utbetalningar som kunderna krävde. Att tvingas medge att ”vi kan inte göra utbetalningen för vi har just nu inte så mycket kontanter” skulle vara närmast en skandal och det hände aldrig under den tid jag arbetade inom kassaservicen. På mindre orter förekom det ibland ett informellt samarbete mellan de lokala bankkontoren och postkontoret.

Hade banken ebb i kassan telefonerade kamreren till postkontoret och lånade pengar över dagen, mot ett enkelt kvitto. Motsatsen gällde om postkontoret behövde kontantförstärkning. Om sådana här transaktioner var tillåtna av högre ort vet jag inte, men de förekom.

Ofta hände det dock att det flöt in så mycket pengar i postkassorna att kontoret måste leverera in överskottet i assurerade brev eller paket till närmaste riksbanksdepå. Det samma gällde för bankerna. Det strömmade därför stora summor av kontanter i värdepåsar och asspaket genom det postala nätet. Nu i efterhand kan man förvånas över hur

enkelt och lättillgängligt dessa penningtransporter genomfördes. Från postkontoret transporterades värdeposten vanligen helt öppet på en truck till järnvägsstationen och det väntande tåget. I bästa fall togs posten där om hand av personalen på en postkupé. Men ofta gick transporten i en godsfinka till närmaste järnvägsknut med postkupéförbindelse. I godsfinkorna kunde post transporterats på två sätt. Gällde det enbart vanliga brev kunde de skickas i rödfärgad, låst plåtlåda, som kallades "brevlåda". Värdepост skickades i något som kallades "fack med bevakning", förkortat FKMB. Det var starka, järnskodda trälådor med kraftiga lås. "Bevakningen" sköttes vanligen av tågets konduktör.

En lördag var jag ensam kvar som postexpeditör på A-postexpeditionen i Gislaved. Med en av brevbärarna som vittne gjorde jag i ordning värdepåsen till den postkupé som på eftermiddagen passerade Reftele på väg mot Nässjö. Från Gislaved till Reftele skulle påsen transporterats i FKMB som skulle låsas upp och tömmas av personalen på postkupén. När jag gjort påsen klar kvitterade brevbäraren den på kopian till förpassningen (den följesedel som åtföljde värdepåsen). Själv gick jag glad och fri till mitt inackorderingsrum på en vind vid torget, bytte kläder och tog tåget norrut till Gnosjö för att delta i en kyrklig ungdomssamling där. Sent på kvällen kom jag åter till mitt rum.

Tidigt på söndagsmorgonen inställde jag mig på postexpeditionen för att göra klart till söndagens öppethållande. Då ringde telefonen. Det var postmästaren i Värnamo som argt och med hög röst frågade "var in i glödhetta jag hållit hus under natten". Det visade sig, att personalen i postkupén i Reftele hade låst upp facket men där fanns ingen värdepåse. Stort pådrag, postmästaren i Värnamo larmades och han i sin tur kontaktade postdirektionen i Linköping. Den tillfälligt vikarierande postale stationsmästaren i Gislaved, som var hemma i Skillingaryd och höll bröllop för sin dotter, kallades till telefonen. Han stönade: "Herregud, i den värdepåsen ligger hela ortens skatteuppbörd!"

Polisen, dvs. landsfiskalen i Gislaved, kopplades in. Mitt värdfolk berättade att jag gått med en väska till järnvägsstationen. Stinsen förklarade: "Han tog tåget till Göteborg." Indicierna hopades. Jag hade naturligtvis lagt beslag på skatteuppbörden och skulle sedan ta båten till London. Kriminalen i Göteborg kopplades in, men man kunde inte hitta mig vare sig på tåget eller vid båten.

Efter utskällningen på söndagsmorgonen löste sig frågan ganska fort. Förmiddagens postkupé mot Nässjö rapporterade att de i Reftele hade fått en värdepåse i enkel brevlåda från Gislaved. En brevlåda som ju egentligen bara skulle innehålla brev. Vad hade hänt? Brevbäraren på lördagskvällen hade åkt runt och tömt brevlådorna på orten och fortsatt till järnvägsstationen med den posten, men totalt glömt värdepåsen som han hade lagt på golvet bakom kassadisen. Tidigt på söndagsmorgonen kom en annan brevbärare och upptäckte påsen. Han insåg genast kamratens miss och för att rädda situationen tog han med påsen till järnvägsstationen och pulade in den i den lilla röda plåtlådan, ställd till postkupén i Reftele.

Systemet med källskatt var vid den här tiden ganska nytt. Hur de stora företagen med många anställda gjorde, vet jag inte. Men de allra flesta arbetsgivarna kom ned till postkassorna med tjocka buntar skattsedlar. Vid varje skattsedel var häftad en kupong där arbetsgivaren hade angett vilket belopp som skulle betalas in. I postkassorna tog vi hand om kupongen som ett inbetalningsallegat och kvitterade beloppet direkt på skattsedeln. Slutsumman för alla anställda betalade arbetsgivaren kontant till postkassan. Det flöt in mycket pengar till postanstalterna under uppbördsperioderna. I längden blev det ohållbart att fortsätta med sådana här otympliga metoder. Numera sker de flesta transaktionerna genom gireringar eller via internet.

Ett eldprov i postkontorsledning

På hösten 1948 fick jag fast placering som postexpeditör vid postkontoret i Tranås. Chef där var postmästare Carl Sörmark, en

mycket bra ledare med fin personlighet. Efter några år avgick Sörmark med pension och efter honom kom en postmästare som jag, barmhärtigt nog, har glömt namnet på. Det visade sig snart att han var gravt alkoholskadad. Under sina nyktra perioder tog han gladeligen beslut av de mest märkliga slag. Plötsligt en dag, kunde han stanna hemma och förbli i hemmet under en längre tid utan att ta sjukledighet. Han ringde bara ibland och frågade ”om det var något”. Till saken hör att även postkontorets andreman, en kontrollör och redogörare, var lite egen, helt sluten i sig själv. Han kommunicerade med oss andra, antingen genom grymtningar eller med hjälp av skrivna lappar, även om våra arbetsplatser bara stod någon meter från hans. Att postkontoret ändå fungerade något så när får helt tillskrivas övrig personal i kassa och posthantering. Alla gjorde sin plikt, vi hjälptes åt.

Till slut fick postdirektionen dock klart för sig att ett misstag hade begåtts, när den nye postmästaren hade tillsatts. Då kom man på en märklig idé. Jag, som var postexpeditör utan annan administrativ erfarenhet, hade dock, menade man, bred erfarenhet av postarbetet på flera fronter. Ett enkelt fällbord sattes in i ett hörn i postmästarens tjänsterum. Där placerades jag med uppgift ”att biträda postmästaren”. Något förordnande var det inte tal om, än mindre något förordnandetillägg på lönen. Men i praktiken blev det så, att jag och brevbärförmannen fick ta ansvar för hela ledningen av postkontoret, trots att ingen av oss hade den teoretiska grund som krävdes. Ett exempel på hur det kunde gestalta sig: Inför julrusningen fick vi som kassaförstärkning en postassistentelev, som ju på papperet hade bättre teorikunskaper än jag. På mig föll ändå att sätta ihop ett arbetstidsschema. När eleven hade fått detta i sin hand, kom han in till mig och deklarerade: ”Det här är fullt av fel enligt lag och avtal, men OK, jag godtar det ändå.”

Det blev naturligtvis en ganska svettig period för mitt vidkommande, men de månader jag satt vid fällbordet bidrog troligen till att postdirektionen tillstyrkte, när jag senare sökte till postassistentkursen.

Bockar till trädgårdsmästare

1951-1953 års postassistentkurs började på allvar under senvintern 1952, då vi som blivit antagna samlades till en tvåveckorssession i Stockholm. I stort sett fick vi då endast veta vad vi skulle läsa in tills vi samlades på hösten igen för ett längre, teoretiskt kursavsnitt. Under mellantiden skulle vi praktisera ute på postkontoren runt om i landet.

För min del bestod praktikens första del i att jag i Värnamo skulle uppehålla ett vikariat som kassachef. Men några veckor efter ankomsten tog både postmästaren och kontrollören semester och den ordinarie kassachefen (förste postassistent) insjuknade.

Postkontoret i Värnamo hade ett stort postområde för förvalta, med, om jag minns rätt, flera postexpeditioner, ett fyrtiotal poststationer och lika många lantbrevbärare. För stadens postservice svarade ett tjugotal brevbärare. I postkassan satt fyra postexpeditörer. Den tillfälliga ledningen av detta stora område löste postdirektionen nu så här:

Kontrollörstjänsten, som svarade för redogörelseriet och hela den lantliga postservicen, slogs tillfälligt ihop med kassachefsfunktionen. Jag, en utbildad postassistentelev, fick hux flux ett kontrollörsförordnande och förväntades kunna lösa alla de intrikata avtals- och regelfrågor som landsbygds-servicen genererade. En just färdigkläckt postassistent kom resande för att uppehålla postmästartjänsten. Tala om bockar till trädgårdsmästare!

Vi löste situationen så här: Under dagtid sköt vi alla svåra frågor till kvällen. När kontoret hade stängts för dagen gick vi två till ett trevligt kafé vid stranden av ån och drack kvällskaffe. Sedan återvände vi till postkontoret och anslog några timmar åt att diskutera och lösa de problem som var aktuella. Vi slog i reglementen och allmänna poststadgan, tittade tillbaka på ärenden som tidigare hade behandlats, och enades om lämpliga åtgärder.

Efter några veckor dök postdirektionen upp för inspektion. Vi fick godkänt! Den kvällen unnade vi oss var sin bakelse till kvällskaffet.

Signaturen "Frankén"

Han hette i verkligheten Jan-Erik Alfred Eriksson och var postkontrollör i Mjölby, när jag efter avslutad postassistentkurs placerades där sommaren 1953. Men Postens folk över hela riket kände honom bättre under signaturen "Frankén". Ja, signaturen var så etablerad, säger ryktet, att frun till dåvarande postdirektören i Östra distriktet under en middag hela tiden titulerade honom "herr Frankén".

På den tiden fanns det en slags fackförening, kallad Postmästarföreningen. Den var en gökunge i boet hos Posttjänstemännens Förening, PF, som var den etablerade förhandlingsparten gentemot postledningen. Men Postmästarföreningen drev sina speciella frågor med skärpa, inte minst i tidskriften *Postmästarens* som Jan-Erik Eriksson var redaktör för. I den skrev han, ofta mycket roliga för att inte säga elaka kommentarer, i aktuella ärenden och använde då signaturen "Frankén". Den lilla tidskriften väckte därför intresse långt utanför postmästarkretsen.

Frankén och hans fru bodde med sex barn i en trång trerumslägenhet i Mjölby. Hans ibland en smula ettriga sätt underlätade nog inte umgänget med stadens övriga invånare. Men i vardagslivet på postkontoret visade han upp ett öppet och glatt sinne, dock parat med drag av noggrannhet och kontroll, både mot sig själv och andra. Hans konservativa livssyn medförde att han var misstänksam mot alla nyordningar som introducerades ovanifrån. Han såg mycket negativt på den utveckling som Posten liksom samhället i övrigt var inne på. Hans småländska arv (han var liksom jag född i Nässjö) innefattade en stark känsla, liknande den Dackefejdens ledare hävdade på 1500-talet, när de ville bibehålla "vad som gammalt och fornt varit hafver".

Frankén var mycket historiskt intresserad. När vi gjorde gemensamma tjänsteresor ut i postområdet, ville han gärna stanna och rasta vid någon gammal kyrka och ta en tur på kyrkogården. Genom att läsa namn och yrkesbestämningar på de gamla gravstenarna

fick vi en god inblick i bygdens liv och historia, menade han.

En natt vid halvtolytiden väcktes jag i hemmet av en telefonsignal. En av konto- rets postiljoner ringde och meddelade, att en arbetskamrat i sorteringen, starkt berusad, just var i färd med att slå sönder inredningen i vår omsorteringslokal vid järnvägsstationen. Jag skyndade dit och fann hela arbetsstyrkan, fyra man, stående utanför lokalen. För mig återstod inget annat än att gå in i lokalen. Den berusade mannen for på mig och lyckades slita bort några knappar i min ytterrock. Men till slut lugnade han sig, vi talades vid och han började gråta. Han övertalades att gå hem och lägga sig. Efter att ha kontrollerat att inget blivit sönderslaget, det hade mest varit fråga om dunkar och slag, gick också jag hem. Men följande dag blev jag inkallad till Frankén och fick allvarliga reprimander. Sådant här skulle anmälas till honom omedelbart för "bestraffning", påpekade han. Att den berusade mannen efter den händelsen skötte sig utan anmärkningar på arbetsplatsen var mindre intressant.

När Frankén som pensionär hade läst min bok "Från myndighet till marknadsföretag" skrev han 1994 om sin verksamhet i Posten bland annat så här:

"En av lutherskt synsätt präglad uppfostran, bedriven i Småland, gjorde att jag hade så lätt att finna mig tillrätta med den extrema sparsamheten (snörhopknytning tills knutarna blev för täta) och de logiska reglerna om alla kunders lika behandling samt lägsta möjliga taxor för personliga brev och det tryckta ordet väckte min respekt. Dagens mångleri, stora slöseri på diskutabla, inte ordentligt, långsiktigt planerade projekt och totala förakt för postala kunskaper blir och förblir bedrövliga för mig."

Den gamle postpensionären visade, att han fortfarande hade sitt kritiska sinne i behåll. Kritiken var nog i lika mån riktad mot mig som mot dagens postledning.

Chefer som stannat i minnet

Signaturen Frankén i Mjölby tycks mig vara en, kanske alltför starkt konturerad, god re-

presentant för många chefer på den lokala och regionala nivån i 40- och 50-talens postförvaltning. Chefer med en allmänkulturell bakgrund, som präglade också deras mera triviala postchefssyssla. Den förste postmästaren jag mötte, postmästaren Hagelin i Nässjö, demonstrerade en djup klassisk bildning, gärna tryfferad med latinska citat. Carl Sörmark, postmästare i Tranås när jag kom dit 1948, visade upp en lågmäld, verserad profil, som ingöt respekt och förtroende hos dem han mötte.

På postdirektionen i Östra distriktet fanns en samling avdelningschefer (överkontrollörer), som var och en hade en särskild profil. Överkontrollören Björck hade ett häftigt temperament. Jag och en kurskamrat praktiserade inne på hans kontor vid ett fällbord, placerat framför hans skrivbord. Vid den tiden var kulspeuspennor en nyhet och deras kvalitet var inte alltid den bästa. Björck skulle skriva under en handling men pennan strejkade. Han svor till högt, kastade pennan mot väggen så att vi fick ducka och skrek: "Ta hit en ordentlig reservoarpenna!" Men Björck tog väl hand om oss unga. På en tjänsteresa till Jönköping tog han med oss ut i en förort, där han visade hur man tänkt när man lokaliserat en ny filialpostanstalt, vilka kriterier som gällde och hur man borde undvika misstag.

Överkontrollören Lars-Erik Rodén utstrålade en barsk vänlighet som på ett sätt dolde en fin, kulturellt betonad karaktär, en personlighet som ingav omedelbart förtroende. Han var son till en känd frikyrkoledare. En replik av honom om statstjänstemännens allmänna löneutveckling är kanske värd att bevara till eftervärlden: "När vi gifte oss 1930 hade vi råd att ha jungfru. Då var jag bara postassistent. Nu är jag överkontrollör, vårt barn har flyttat hemifrån, och vi har knapast råd att lämna bort tvätten, än mindre ha hemhjälp." Tempora mutantur!

Det fanns naturligtvis andra chefer också. Chefer, som på ytan kunde förefalla barska och krävande, helt förankrade i sin postala gärning, men som visade sig vara mycket mänskliga när man väl lärde känna dem. Jag

vill från postdirektionen i Östra Distriktet gärna lyfta fram en av dem, en som betydde en hel del för min fortsatta verksamhet i Posten. Det var regionchefen, postdirektören Axel Enger. Östra distriktet var omfattande. Det sträckte sig från Kalmar i söder till Strängnäs och Eskilstuna i norr och täckte hela området däremellan, öster om Vättern.

När jag praktiserade där under postassistentutbildningen fick jag delta i en tjänsteresa till Västervik under postdirektörens ledning. Nu skall det sägas, att det just då rådde starka motsättningar inom den så kallade postassistentkarriären. Det lilla fåtal som "gått långa vägen" från brevbärarjobbet och genom självstudier på fritiden skaffat sig kompetens till postassistentutbildningen fick, när det gällde befordran, tillgodoräkna sig även tjänstetiden i de lägre graderna. Detta upprörde dem som direkt från studentexamen kommit in på postassistentkursen. Vi "långvägare" kunde ju med stöd av tidigare tjänsteår ibland gå förbi de "direktantagna" vid befordran. De här motsättningarna lyste ibland fram även i vardagsarbetet. I gruppen på väg mot Västervik var jag den ende "långvägaren". Halvvägs tog vi paus på ett kafé. Vi bänkade oss runt ett bord och en av de andra sa högt: "Yngste man hämtar kaffet och serverar, Du är yngst, Sture!" OK, jag gjorde det, men när det blev dags för påtår och samma röst meddelade: "Nu vill vi ha påtår!" så låtsades jag inte höra. Det fick räcka med en mobbning. Flera gånger upprepades ordern, jag teg. Då reste sig postdirektören, hämtade kaffepannan till bordet och frågade: "Var det någon som ville ha påtår?"

Några år senare arbetade jag på postkontoret i Mjölby. På den tiden skulle varje postkontorsområde vartannat år ordna ett möte med samtliga poststationsföreståndare för information och tankeutbyte. Poststationsföreståndarna var kontraktsanställda och det gällde att knyta dem fastare till företaget. Det här mötet förlades till Vadstena i samarbete med postmästaren där. På min lott föll bland annat att organisera resorna till Vadstena från vårt områdes alla hörn. Jag fick en idé. En av föreståndarna fanns långt bort

i öster. Vid sidan av postjobbet var han smed och hade ett litet företag. Han ägde därför en personbil, något som var ovanligt på den tiden. Vi kom överens om att han skulle ta bilen och på vägen till Vadstena hämta upp fyra andra föreståndare. Allt gick bra, men surt kom efter. När reseräkningarna hamnade på Kungl. Generalpoststyrelsens revisionsavdelning konstaterade revisorerna att resor i tjänsten enligt reglementet skulle ske med allmänna kommunikationsmedel och inte med privatbilar. Därför hamnade en så kallad A-anmärkning på mitt skrivbord. En A-anmärkning var mycket allvarlig, den kunde stoppa en fortsatt karriär. Men anmärkningen hade nått Mjölby via postdirektionen och där kommit till postdirektör Engers kännedom. Han skickade ett brev till revisionen, i vilket han ställde sig bakom mitt handlande och förklarade att om en anmärkning skulle göras borde den riktas till honom personligen.

Chefer i centralförvaltningen

När jag på våren 1957 skulle börja arbeta på den dåvarande Författningsbyrån inom Kungliga Generalpoststyrelsen, som det så pampigt hette på den tiden, ledsagades jag runt av personalkontrollören Harry Edlund till de olika avdelningscheferna i och för presentation. Den förste vi besökte var chefen för den utrikes avdelningen, Karl-Axel Löfgren. Det visade sig vara en lång, prudentlig herre, som högtidligt reste sig ur stolen och hälsade välkommen med några väl avvägda, vänliga ord. På hans skrivbord låg bland alla papper även tidningarna *The Times*, *Le Matin*, *Zürcher Allgemeine* och *Manchester Guardian*. För en tjänsteman från ett postkontor i landsorten var det som att få en inblick i en annan värld. Jag kände mig mycket enkel.

Först placerades jag på korsbandssektionen. Vi skulle ta hand om alla problem vid postkontoren, när det gällde vad som fick sändas mot korsbandstaxa. Det kunde ofta gälla stora belopp, när en postkund planerade att sända ut massiv propaganda eller reklam, ibland kombinerat med varuprov,

över hela landet. Ofta skulle reklamutskicket samordnas med annonsering i lokalpressen och lokala aktiviteter. Utdelningsdata var därför viktiga. Taxeringsbestämmelserna byggde på den tiden på försändelsemas innehåll, inte på hur hanterbara de var eller på transportkostnaderna. Det gällde att vara konsekvent i besluten. Därför hade vi ett vidlyftigt kortsystem över tidigare beslut. Kunderna tyckte, med all rätt, att vi hade en konstig grund för avgiftsbesluten och såg oss som besvärliga byråkrater.

Korsbandssektionen behandlade också frågor om farligt eller av annat skäl förbjudet innehåll i försändelser och paket, till exempel levande djur, farliga ämnen och dylikt. Här byggde vi främst på de internationella, postala avtalen och konventionerna. Mitt i semesterstiltjen på sommaren satt jag ensam på sektionen. Då kallades jag till Löfgrens tjänsterum. Han hade en gäst där, en hög tjänsteman från Tullverket. Runt honom låg på golvet några postpaket från utlandet, som gått sönder. En del av innehållet låg utspritt på golvet. Jag såg foton av omisskännlig pornografisk karaktär, i varje fall så som man på den tiden bedömde det.

”Vi har inga regler i Tullen som kan stoppa det här”, sa tullmannen. ”Men Posten kanske har?” Jag såg med förvåning på Löfgren. Han om någon borde väl veta att Postens internationella regler inte gav utrymme för sådan innehållscensur. Men eftersom han var tyst förklarade jag snabbt läget för tullmannen, som suckade och beredde sig att gå. Många år senare nämnde jag den här händelsen för Karl-Axel Löfgren och frågade varför han kallat in mig, en oerfaren medhjälpare till ett så självklart fall. Jag minns inte exakt vad han svarade, men det gick ut på att jag ändå, trots min oerfarenhet, just då var ansvarig för den aktuella ärendegruppen och därför borde yttra mig. Administrativ ordning och reda, med andra ord!

Långt senare, efter många års samvaro, avslöjade Karl-Axel att han i sin ungdom övervägt att bli präst. Utan att det sades högt, kunde vi märka att han i sitt inre hade en grund, som präglade hela hans lugna och

resonliga personlighet. Samtidigt kunde han i den trängre kretsen berätta roliga och intressanta anekdoter om händelser och personer, som han mött världen över i sitt växlingsrika arbete.

På ytan kunde man få intrycket att chefen för juridiska avdelningen, Gunnar Timelin, var en personlighet helt annorlunda än Karl-Axel Löfgren. Och till en del var nog detta sant. Ryktet talade om att han var mycket fordrande och sträng gentemot sina underlydande på avdelningen. Jag vet inget om detta, men det första intrycket mildrades en del, när man fick veta att han gärna lyssnade på klassisk musik och alltid inledde påskfirandet med att lyssna på Bachs Matteuspassion.

Mitt första, direkta möte med Timelin – det känns inte naturligt att använda förnamnet – visade mer på den stränga sidan av hans karaktär. Jag skickades att inhämta hans uttalande i ett knivigt ärende. Just när jag kommit in till honom och hunnit visa mitt ärende, ringde telefonen och Timelin engagerades i en lång diskussion med en professor om en artikel av Timelins hand. Det gick en halvtimme och jag började bli rätt trött i benen. Där fanns en tom stol, men jag vågade inte sätta mig. När telefonsamtalet slutat såg Timelin upp och sa: ”Jag beklagar att ni har fått stå där och vänta.” ”Det gör inget”, sa jag falskt, ”det orkade jag med.” Han såg på mig och muttrade: ”Det var inte er jag tänkte på. Men det har ju gått åt tjänstetid.”

Mina relationer till Timelin kunde under våren 1965 ha hamnat i ett spänt läge. Att det inte blev så, får tillskrivas hans sakliga attityd när det gällde juridiken. Det förhöll sig så här.

Efter mer än tio års utredande hade 1952 års besvärssakkunniga hösten 1964 presenterat en tjock utredning med förslag till en lång och detaljerad lag om förvaltningsförfarandet. Remissen om detta hade hamnat på juridiska avdelningen och juristerna där kunde inte finna några invändningar mot förslaget. När två månader av remisstiden återstod hamnade förslaget på Karl-Axel Löfgrens bord. Han hade nu blivit chef för

hela den enhet under vilken juridiska avdelningen sorterade. Löfgren greps av panik. Om detta lagförslag godkändes skulle all vår strävan bromsas att göra Posten mera fri och affärsmässig i sitt handlande. Hur skulle man nu göra med remissen? Någon fick en idé: Sture Jøgevall, som nu var chef för blankettgruppen, studerade ju på fritid statskunskap med inslag av juridik vid Stockholms högskola.

Jag kallades in, frikopplades från blankettarbetet och fick mycket fria händer att snabbt åstadkomma ett remissyttrande, som tillvaratog Postens framtidsplaner. Andra verk med affärsinriktning, SJ, Televerket, Vattenfall och Tullverket, kontaktades och vid ett sammanträde kom vi överens om några gemensamma angreppspunkter. Omsider fick jag klart ett förslag till yttrande från Posten och det föredrogs för generaldirektör Hörjel och därefter i Postens styrelse.

Vid min föredragning i Postens styrelse reagerade moderaten Gösta Bohman. Han hade veckan före ställt sig bakom ett positivt yttrande i en annan statlig styrelse och kunde därför inte gå på motsatt linje i det postala yttrandet. Då böjde sig Hörjel fram mot honom och sa:

”Hördu, Gösta, skulle inte du ringa ett telefonsamtal?” Bohman fattade snabbt vinken och lämnade styrelserummet, varefter vårt yttrande bifölls av styrelsen i övrigt och Bohman antecknades som icke närvarande. När remissbehandlingen var slutförd, omarbetades hela förslaget i ett departement och det regeringsförslag som till slut godtogs av Riksdagen var betydligt bantat och ”moderniserat”.

Att jag kopplades in på det här ärendet kunde ju uppfattas som en bakläxa för juristerna i Posten, men Timelin lät inte detta påverka vårt personliga förhållande. Efter en tid blev jag erbjuden att delta i en grupp, som kallades Jämngänget, en grupp där Timelin var en av de drivande. Vi samlades varje torsdag efter arbetet i Sturebadet. Först spelade vi handboll, följt av en halvtimmes hård gymnastik under ledning av en anställd vid badet. Därefter bastu och avslappande bassäng-

simning. Första gången jag deltog fick jag under handbollen en hård tackling av Timelin. Det visade sig efteråt att ett revben hade spräckts. Det var med all säkerhet ingen medveten handling av Timelin, han gick bara lika hårt in i detta som i allt annat han företog sig.

Ännu en episod som belyser Timelins säregna personlighet. När han skulle avgå med pension samlades vi några stycken för att avtacka honom. Karl-Axel Löfgren skulle tala för oss alla. Han började med att berätta om Timelins inträde i Posten, men blev genast avbruten av Timelin. "Så var det inte", sa han och fortsatte själv med att berätta om hela sin karriär i företaget. Den lugne Karl-Axel smålog och lät honom hålla på för att till slut bara konstatera: Ja, så var det kanske, men nu hurrar vi för Timelin!"

Postens styrelse och verksledning

Från slutet av 1970-talet och till min avgång ur tjänst 1989 var jag sekreterare i Postens styrelse. Vad den faktiskt diskuterade och beslutade om har jag delvis redovisat i min bok "Från myndighet till marknadsföretag". Samma gäller tiden som sekreterare och "sambandsman" i Postens dåvarande kundråd. Här nedan berättar jag bara om några personliga upplevelser i de sammanhangen.

Generaldirektör Nils Hörjel, en av de bästa chefer jag någonsin haft, var en mycket upptagen man som ofta kom för sent till styrelsens sammanträden. En dag när han dröjde och ledamöterna började bli en smula otåliga, föreslog jag att vi skulle dricka kaffe i ett angränsande rum. Allmänt bifall! När Hörjel till slut kom in i sammanträdesrummet och fann det tomt, stelnade han till och sa: "Konspirerar de?" Jag kunde lugna honom på den punkten. Men detta visar att respekten för styrelsens makt alltid fanns där. Detta sagt, därför att jag ofta hörde kollegor på den tiden hävda att styrelsen enbart var en samling nickedockor i generaldirektörens knä. Så var det ingalunda. Det kunde bli häftiga debatter ibland.

Generaldirektör Nils Hörjel.

Ett av de mer dramatiska minnena hänför sig till det styrelsemöte, då generaldirektör Bertil Zachrisson fick avgå. Bakgrunden till hans avgång har jag redovisat i min ovan nämnda bok. Styrelsesammanträdet hölls i riksdagshuset, i Trafikutskottets sammanträdessal. (Riksdagsledamöterna i styrelsen måste ofta kallas till voteringar, därför förlades gärna våra sammanträden till Riksdagens lokaler.) Huvudärendet denna dag var en föredragning av en av Riksrevisionsverkets (RRV) revisorer och en av verket anlitad privat affärsrevisor. RRV:s man gick ut hårt i en lång och mycket hätsk föredragning riktad mot Zachrisson, som tyst fick lyssna utan att svara, medan den private revisorn i våra öron anslog en mera sansad ton. En av styrelsens ledamöter, riksdagsmannen Viggo Comstedt, tog fasta på detta och undrade om revisorerna hade skilda uppfattningar. "Nej, då", betonade RRV:s man, "vi är helt överens." Affärsjuristen teg med ett väl anlagt pokeransikte.

Efter flera timmars genomgång tog styrelsen en kort andhämtningspaus. Jag ville gå

ut till en toalett i korridoren, men när jag öppnade dörren fann jag hela korridoren full av journalister och TV-kameror som började surra så fort dörren svängde upp. Jag backade omedelbart tillbaka. När Riksdagens kammarplenum var avslutat på kvällen bestämde sig styrelsen för att flytta till Centralposthuset. Detta meddelades till journalisthopen, som omedelbart packade ihop och rusade till Vasagatan, varefter vi genom en bakdörr i riksdagshuset och en källarentré i Centralposthuset kunde ta oss in och samlas i direktionsvåningen. Massmedias folk lotsades upp till konferenssalen, 4 tr.

Styrelsen bestämde nu att dess sammanträde skulle fortsätta utan att någon från Posten skulle vara närvarande. Jag, styrelsens ordinarie sekreterare, fick inte heller delta. Vi var en samling postisar, fem stycken tror jag mig minnas, som samlades kring vår generaldirektör inne på hans arbetsrum. I ett annat rum väntade chefen för Postens fastighetsavdelning, som kallats dit. Det var alldeles tyst i vår krets, ingen ville säga något, vi satt alla försjunkna i tankar. Hur skulle det nu bli? Efter ett par timmars väntan kallades fastighetschefen in till styrelsen och fick besked att han var avskedad. Bertil Zachrisson underrättades därefter om att hans ärende skulle överlämnas till Riksåklagaren, RÅ. Bertil begärde omedelbart tjänstledighet i avvaktan på RÅ:s beslut.

Efter detta gick vi alla upp till konferenssalen, 4 tr., där alla journalisterna väntade. Jag måste säga, att jag aldrig under ett långt liv mött en så fanatisk skara. Fanatismen lyste i ögonen på dem och de skrek i mun på varandra. Drevet hade nått sin höjdpunkt. När Bertil tyckte att han svarat tillräckligt, reste han sig och gick mot dörren. Många journalister rusade efter, men vår informationsavdelning hade förutsett detta och hyrt in en kraftig man från ett vaktbolag. Han blockerade dörren.

Dagen efter var jag ganska trött. Det hade varit några påfrestande dagar och jag tyckte mig kunna ta ut en semesterdag och byta till sommardäck på bilen. Medan jag låg vid bilen utanför vårt hem kom Postens press-

ansvariga cyklande (hon bodde bara några kvarter därifrån). ”Du skall omedelbart åka till statssekreteraren i Kommunikationsdepartementet”, sa hon. Det var bara att gå in, tvätta sig och byta kläder samt ta en taxi till departementet. Där väntade Ulf Dahlsten. Han meddelade att Bertil Zachrisson på egen begäran fått tjänstledighet och att Ulf nu omedelbart skulle gå in som tillförordnad verkschef. Nu ville han ha en allmän information om ledningsstrukturen i Posten och om aktuella frågor på verkschefens bord. Ibland inträder förändringarna snabbt!

Mina tidigare tjänsteerfarenheter av media var inte så goda. När jag var ung funderade jag på att bli journalist, men avråddes av många vänner, något som jag på äldre dar är tacksam för. Jag skulle aldrig ha klarat av den cynism och det tunnelseende som präglade en del av de journalister jag mött i tjänsten. Fördomar?? Säkert! Men mina erfarenheter har bäddat för sådana fördomar. Den förste journalist jag fick konfronteras med var K. G. Michanek, som var i gång för Expressens räkning på 1960-talet. Han lusläste postala reglementen, hittade här och var någon mindre paragraf eller någon bisats, som dög för hans syften. Sedan sökte han upp någon postkassör, gärna en ung och oerfaren, i en kassa och ställde krav, baserade på reglementsdetaljen. Lyckades han sedan förvirra kassören till att ge ett tokigt svar blev det en tvåspaltare, ibland på första sidan i Expressen. Till slut rann sinnet på vår dåvarande chef, Nils Hörjel. Som den skicklige taktiker han var bjöd han in Michanek och Expressens två högsta redaktionsansvariga till en middag med information inte bara om Postens allmänna villkor utan också om kassörernas situation och den mängd internationella regler, som vi på den tiden måste följa. Efter den middagen blev tidningens information om Posten betydligt mera objektiv.

En annan episod. Som ett av de första större företagen i landet skulle Posten införa kassamaskiner. En maskin testades på ett postkontor i Stockholm. Via någon missnöjd postanställd fick Rapport i TV veta att per-

Författaren vid ett sammanträde i Poststyrelsen.

sonalen inte gillade detta. De ville besöka postkontoret. Jag var med. Det visade sig att alla på postkontoret var nöjda och positiva till den nya maskinen. En av TVs folk lånade telefonen där jag satt, ringde TV och sa: "Det blir inget reportage härifrån. De är ju nöjda allihop." Att de bevittnat en epokgörande, teknisk innovation intresserade inte, det var missnöje man var ute efter.

Även om det följande hänför sig till tiden efter hans postchefperiod vill jag gärna berätta om mitt sista möte med Ove Rainer. Han kallades från posten som generaldirektör till befattningen som justitieminister i Olof Palmes regering. Några månader dessförinnan hade han arvt en större förmögenhet efter en avliden släkting i Schweiz. Upptagen av postjobbet och flera stora utredningar bad han några bankmän i dåvarande Nordbanken att ombesörja överförandet av medlen till Sverige. Inget olagligt skedde, men transaktionerna var tydligen av sådan art att de i någras ögon borde vara genanta för en

socialdemokratisk regeringsmedlem. (Caesars hustru får ju som bekant inte ens misstänkas.) Efter ett häftigt massmediedrev avskedade Olof Palme sin justitieminister. Det här bröt ner Ove Rainer fullständigt. En latent lungcancer slog till med kraft och efter några år dog han.

En tid före hans död var jag en torsdagskväll på senhösten på väg till Sturebadet, då jag mötte Ove på Kungsgatan. Vi pratade en stund. Det märktes genast, att detta inte var vår tidigare så kraftfulle chef, han var nu sjuk och mådde dåligt fysiskt, men mest psykiskt. Under alla de år som gått sedan det mötet har jag ångrat, att jag inte avstod från Sturebadet och slog följe med honom ett stycke. Han sökte alldeles uppenbart kontakt och samband. Så kan livet vara: Under ett kort, snabbt försvinnande ögonblick kan vi ta beslut och handla på ett sätt som sätter spår i våra sinnen under hela livet därefter.

En avslutande episod

En dag hamnade på mitt skrivbord i verkschefens kansli en remiss från konungen. Bakgrunden var denna: Ett postkontor i Stockholm hade satt upp en förvaringslåda för brevbuntar inne i portgången på en fastighet i Östermalm. En äldre dam, som bodde i lägenheten ovanför stördes, påstod hon, varje morgon av ljuden när buntutköraren och senare brevbäraren slog igen locket på lådan. Hon hade klagat hos postmästaren och senare hos centralförvaltningen men inte fått gehör. Då utnyttjade hon svenska folkets urgamla rätt och skrev till konungen.

Remissen från hovet var tryckt med stora, snirkliga bokstäver. Överst fanns riksvapnet. Texten lød: "Hans Majestät Konungens nådiga vilja är att Kungliga Generalpoststyrelsen häröver avger utlåtande. För Hans Majestät Konungen. Carl-Fredrik Palmstierna." (Palmstierna var Gustaf VI Adolfs handsekreterare).

Högtidligt värre! Men bredvid sin namnteckning hade Palmstierna skrivit med blyerts: "Hur vore det att ge kärringen öronproppar?"

